

РИСЬ (*LYNX LYNX*) У ПОЛІССІ: ЕКОЛОГІЯ, МОНІТОРИНГ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ АРЕАЛУ

Сергій Жила

Поліський природний заповідник (с. Селезівка, Житомирська обл.)

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник (с. Іванків, Київська обл.)

e-mail: drevazila@gmail.com, orcid: 0000-0002-3471-6790

Zhyla S. The Lynx (*Lynx lynx*) in Polissia: ecology, monitoring and prospects for expanding its range. Taking into account Polish, Latvian, and Scandinavian experience, the author proposed a method for recording family groups and dispersing individuals. The current population size of the lynx in Ukrainian Polissia remains unknown, although an overall increase has been observed. The Polissia population is separated from the rest of the Baltic population by a sparsely forested area in central Belarus. No special hunting for the lynx is currently conducted in Polissia. The lack of wetlands and dense undergrowth prevents lynx from safely avoiding hunters and hunting dogs. At present, there are no professional hunters among local communities, and this species is usually taken accidentally during driven hunts or hunting with dogs. Due to depopulation processes in Polissia, large uninhabited territories favorable for the lynx are being formed, and human persecution pressure is decreasing. The increase in the number of recorded cases of illegal lynx hunting likely indicates not an intensification of poaching but a growth in the species' population. Despite the construction of a barbed-wire fence ('Egoza' type) along the Ukrainian-Belarusian border, which poses a threat to ungulates, the prospects for maintaining a viable lynx population in Ukrainian Polissia remain high.

ВСТУП

Упродовж останнього часу спостерігають збільшення чисельності рисі євразійської (*Lynx lynx*) у Поліссі, і є підстави сподіватися на збереження цього тренду в майбутньому завдяки високій щільності сарни у названій місцевості. Важливим дослідницьким пріоритетом є використання результативних методик моніторингу задля збереження й управління популяціями великих хижих на регіональному, національному та міжнародному рівнях (Cherapanup *et al.*, 2023). У Чорнобильському радіаційно-екологічному біосферному заповіднику (ЧБЗ) рись зберігає боязливе ставлення до людини. Цих хижаків не реєструють поблизу їхніх жертв, вони не охороняють здобич від круків і орланів.

Моніторинг через виявлення слідів перебування самиць із виводками чи дорослих територіальних самців рисі в Україні до цього часу застосовують мало, попри його перспективність. Методика трудомістка і ресурсозагратна, потребує багаторазових обстежень території, проте має значний потенціал у застосуванні мисливцями й лісівниками, які можуть збирати відповідні дані, перебуваючи серед природи. Функціональна роль великих хижих особливо важлива в ЧБЗ, де має бути достатнім вплив зверху вниз за копитними та створення трофічних каскадів зверху вниз за відомими сценаріями (Kuiper *et al.*, 2016). Хижацтво рисі добре узгоджується з цими вимогами, оскільки сприяє природному регулюванню чисельності сарни. Зменшення репродуктивних успіхів окремих родин рисі зазвичай передують зменшенню загальної чисельності сарн (Schmidt & Borowik, 2016), що і мало місце у Поліссі упродовж 2013–2017 рр.

Ця робота має на меті надати узагальнену інформацію про сучасний стан популяції рисі в Центральному Поліссі, визначити основні загрози для виду, окреслити перспективи його збереження та представити ефективні методики моніторингу за слідовою активністю.

МЕТОДИКА

Для збору матеріалу автор використовував традиційні методи вивчення слідової активності, проведення обліків і опитування (Жила, 2021; Schmidt *et al.*, 1997; Andrén *et al.*, 2002; Schmidt & Borowik, 2016). Рись є більш складним для моніторингу видом. Автор картував центри індивідуальних територій родинних груп риси у Поліссі, діагностував сліди територіальних особин і тих, які розселяються, створив фотокартотку.

Вважають, що площа індивідуальної території та розмір родинної групи риси відображають поточні зміни стану популяції точніше, ніж загальна щільність виду (Schmidt & Borowik, 2016). Маршрутні обліки чисельності риси найкраще проводити через 2 доби після снігопаду (рис. 1–2). У Польщі рекомендують проводити такі обліки не пізніше 15 лютого, оскільки є ймовірність сплутати шлюбну пару, яка об'єдналася для розмноження, і родинну групу (самку з виводком) (Schmidt & Borowik, 2016).

Насправді це не є суттєвою помилкою, бо в обох випадках ми реєструємо локацію родинної групи, що розмножується. В умовах Полісся всі шлюбні пари риси та випадки спаровування реєстрували у першій декаді березня. Свіжі сліди хижаків слід шукати з використанням транспорту і пішки уздовж відповідних маршрутів по віддалених лісових дорогах, піщаних пагорбах, мінералізованих протипожежних смугах. З часом у виконавця робіт з'являється напрацьовані результативні маршрути, на яких із високою ймовірністю можна зареєструвати сліди риси.

Під час відстеження всі маршрути і проходи необхідно реєструвати за допомогою GPS-навігаторів, а сліди ідентифікувати і простежувати маршрути пересування риси на певній відстані, щоб визначити розмір групи. Необхідно за можливості знайти місце, де окрема рись чи родина перебувала на денному відпочинку. Таке місце можна визначити, об'їжджаючи або обходячи пішки територію і реєструючи вхідні та вихідні сліди. Відсутність вихідних слідів вказує на те, що рись зупинилася на оточеній маршрутом території. Необхідно робити проміри довжини відбитків слідів і фотографувати їх, щоби відрізнити сліди дорослих особин від молодих.

Рис. 1. Традиційний пошуковий маршрут самки риси з періодичним прослуховуванням оточуючої місцевості. Дорослі самці проходять великі відстані для патрулювання місцевості без таких, як на фото, зупинок. Добові переходи у самців набагато більші, вони йдуть без ознак хижачкої поведінки. Фото автора, ЧБЗ, Опачицьке відділення, 03.12.2023

Рис. 2. Свіжоздобута риссю сарна. При стежкуванні риси часто можна знайти свіжоздобуту сарну європейську (*Capreolus capreolus*). Жертва ретельно вкрита листям і малопомітна. На відміну від вовчої здобичі, біля сарни, убитих риссю, не збираються круки (*Corvus corax*) й орлани (*Haliaeetus albicilla*). Фото автора, ЧБЗ, Опачицьке відділення, 23.11.2023

Для підрахунку кількості родин варто застосовувати критерій мінімальної відстані у 8 км між зафіксованими родинними групами (Жила, 2021; Schmidt *et al.*, 1997), далі оцінити загальну кількість самок із виводками та середній розмір родини. Найбільша кількість виводкових ділянок риси припадає на територію уздовж українсько-білоруського кордону. Розміщення родинних груп у Поліссі часто має лінійно-локальний характер, коли родина межує з однією чи двома родинами.

РЕЗУЛЬТАТИ

У Чорнобильській зоні відчуження на площі 2,6 тис. км² станом на 2013–2018 рр. за допомогою фотопасток було встановлено 50 ідентифікованих особин. Чисельність становила 53–68 ос. в 6 родинних групах (п'ять самок мали по двос дитинчат, одна самка — одного) зі щільністю 2,2–2,7 ос./100 км² (Gashchak *et al.*, 2022). Після скорочення кількості дикого кабана у 2015 р. і посилення конкуренції з вовком за кормові ресурси кількість рисі зменшилася (Жила, 2021). Для ЧБЗ станом на 2023 р. 6 родин рисі – це мала кількість. Середній розмір родинної групи рисі в ЧБЗ становив 8,8–11,3 ос. У ЧБЗ чисельність сарни за період 2021–2025 рр. збільшилась, особливо у 2025 р. Відповідно зростає і кількість рисі. Станом на 2025 р. імовірна кількість рисі в ЧБЗ становить приблизно 60 ос., або 12 родинних пар. Є припущення, що чисельність рисі в ЧБЗ і, можливо, в інших поліських заповідниках не включають до національної статистичної звітності.

Створення лінії оборони вздовж українсько-білоруського кордону могло суттєво вплинути на переміщення рисі й інші міграційні процеси, однак наразі ступінь цього впливу, а також масштаби загибелі сарни в колючому дроті типу «геза» лишаються невизначеними.

Ситуація в межах ареалу і за межами природоохоронних територій може викликати коливання чисельності нетериторіальних особин рисі. Зокрема, зростання інтенсивності розселення рисі у віці 1–2 роки може свідчити про локальне збільшення чисельності й успішне виживання молоді рисі (Palmero *et al.*, 2021). Чорнобильський заповідник щільно заселений територіальними парами рисі, тому тривале перебування тут особин, які розселяються, під час вивчення слідової активності не спостерігають.

Зважаючи на високу вразливість родин рисі до полювання, найкращою охороною є непоширення інформації про виводкові ділянки. Браконьєри зацікавлені виявляти виводкові ділянки рисі з метою полювання, через високу вартість хутра. За умов меншої мобільності родинні групи є найбільш вразливими.

Результативність незаконного полювання на рись залежить насамперед не від добової активності, а від поведінки, браку досвіду у виборі безпечного місця для денного відпочинку, в адаптації тварини до полювання з загоничами і псами, у втечі від переслідування. Відсутність заболоченості й захарашеності території не дає рисі можливості безпечно втікати від переслідування мисливців зі собаками. Рись іноді випадково добувають під час загінних полювань і полювань із псами.

Припущення, що самці рисі гинуть частіше, оскільки ризикують більше, підходячи ближче до людських осель, доріг, полюючи у небезпечних місцях і здійснюючи великі переходи для охорони своїх територій (Palmero *et al.*, 2021), для умов Полісся не підтверджується. Ризики відстрілів і смертність набагато частіші у молодих нетериторіальних особин і самиць із виводками. За межами індивідуальних територій самиць браконьєри переважно добувають поодиноких звірів у віці 1–2 роки.

Наявність заболочених територій збільшує для рисі шанси на порятунок. Досвідчена рись часто залишається на денний відпочинок на узліссі біля болота і в разі небезпеки тікає через болото. За наявності боліт мисливські пси не здатні швидко переслідувати рись і заганяти її на дерево. Рисі, які виростили у великих лісових масивах, зокрема, в українсько-білоруській зоні відчуження, майже не мають досвіду уникати небезпеки під час полювань у чистих лісах Полісся, пройдених рубками. У разі розширення ареалу виду на південь у польської популяції рисі мають з'явитися відповідні адаптації у поведінці, які допомагали б уникати переслідувань у мозаїчному лісо-польовому ландшафті лісостепу, де обмежувальним фактором є полювання.

У Європі більшість великих хижих ссавців мають конфлікти з людиною (Liberg *et al.*, 2012). Незаконне полювання у Європі трапляється рідше, ніж в Україні.

На вибір середовища проживання рисі впливають два ключові чинники — уникнення людського непокоєння вдень і наявність достатньої кількості здобичі вночі. У Європі популяції рисі перебувають переважно на дуже фрагментованих територіях, що зазнають відносно високого антропогенного тиску. Рись уникає доріг і антропогенних ландшафтів, перебуваючи на значній відстані від населених пунктів і автострад. Вона надає перевагу ландшафтам із наявними укриттями від мисливців, які є важливими в межах індивідуальних територій (Ripari *et al.*, 2022).

ОБГОВОРЕННЯ

Рись — вид із нічною активністю і менш пластичною поведінкою порівняно з вовком. Вища нічна доступність здобичі для рисі визначає вибір добової активності, оселищ. Рисі властиві обережність у поведінці, сезонні зміни оселищ, причому взимку домінуючим фактором є висота снігового покриву (Filla *et al.*, 2017). Високий рівень загибелі рисей пояснюють зростанням ролі чинників антропогенного походження, і в т. ч. великих автомагістралей. У південній межі центральної частини Полісся пролягає автошлях М07, де відновлення поліського ареалу завершується загибеллю особин-колоністів (Загороднюк & Різун, 2022).

З причини знелюднення Полісся великі території стають сприятливими для рисі через незначний вплив людини. Автошлях М07 навряд чи буде реальною перешкодою в поширенні рисі, на відміну від огорожі на кордоні. Збільшення випадків незаконного добування рисі свідчить насамперед не про посилення браконьєрства, а про більшу чисельність цього хижака.

Як відомо, добова активність рисі має циркадний характер, з піками у ранковий і вечірній час. Такий тип активності є усталеним по всьому ареалу виду, навіть за умов полювання на здобич різних видів (Heurich *et al.*, 2014). Циркадність добової активності в черговий раз довели дослідження із застосуванням фотопасток у ЧБЗ (Gashchak *et al.*, 2022; Palmero *et al.*, 2021).

Для порівняння, у скандинавських країнах проводять облік чисельності рисі методом підрахунку кількості родинних груп, приймаючи середній розмір родинних груп приблизно в 5–6 ос. (Andrén *et al.*, 2002). Ця методика добре працює в таких місцевостях як ЧБЗ, на територіях уздовж кордону, де індивідуальні території родин рисі межують одна з одною. Польові дані автора для ЧБЗ дають показник переважно в 5 ос. (дорослі самець і самка, 2 молодих і 1 ос. у віці більше року). Упродовж нетривалого часу в межах індивідуальної території можуть перебувати інші нетериторіальні особини, які порівняно швидко полишають індивідуальні території родин рисі в межах ЧБЗ.

Щільність рисі в межах українсько-білоруського Полісся і українських Карпат становить 0,45–1,54 ос./100 км² (Palmero *et al.*, 2021), в Зоні відчуження обліковано 39 ос. Така чисельність станом на 2021–2022 р. є замалою. Розмір індивідуальної території самок рисі становить ~150 км² (Schmidt *et al.*, 1997; Okarma *et al.*, 2007). Середня щільність популяції у Біловезькій Пущі становила 3–5,2 ос./100 км² (Jedrzejewska & Jedrzejewski, 2001). Дорослі самиці займали площу 7–14 км² у травні–червні, 32–38 км² у липні–серпні, 89–90 км² у вересні–листопаді, 175 км² у грудні–січні, а з лютого до травня — 175 км². Індивідуальні території у самців перекривалися на 30 %, а у самиць — на 6 % (Jedrzejewska & Jedrzejewski, 2001). Суттєві розбіжності в чисельності рисі у ЧБЗ під час застосування фотопасток (Gashchak *et al.*, 2022; Palmero *et al.*, 2021) вказують на доцільність використання різних методик обліку.

Індивідуальна територія рисі зменшується зі збільшенням щільності сарни і зростає зі збільшенням щільності доріг. Індивідуальна територія самців рисі зменшується влітку на великій лісовкритій площі, але це не впливає на території самиць. Рись поступово збільшує розмір літньої індивідуальної території до розмірів зимової. Щільність здобичі є головним показником, який впливає на розмір індивідуальної території. Відстань між центрами літніх індивідуальних територій становила 13,7–16,4 км і була подібна до зимової — 12,1–18,7 км (Kubala *et al.*, 2024).

Середня довжина добового ходу рисі залежить від сезону, погодних умов, рельєфу, висоти снігового намету, антропогенного освоєння території тощо. Зазвичай добовий перехід рисі становить 7–15 км. Добове переміщення самця рисі на рівнинній території Полісся — 15–25 км (Вихор *et al.*, 2022). Добові переходи рисі — вкрай нестабільний показник. Для ЧБЗ два простежені добові переходи рисі з фактом добування сарни становили тільки 3,8 км та 6,1 км. Спроби автора встановити добові переходи дорослого самця і особини, що розселюється, виявилися невдалими через їхню велику протяжність (більше 9 і 7 км).

Розуміння поведінкової екології великих хижих ссавців є ключовим для управління, комунікації, формування громадської думки та співіснування з людьми. Рисі властива нічна активність, непомітне підкрадання і засідка незалежно від чинника турбування. В антропогенному ландшафті саме нічна активність може бути корисною для зменшення негативних взаємодій із людьми (Smith *et al.*, 2024).

Людина як суперхижак може викликати ефекти страху та поведінку уникнення навіть у великих хижаках (Ordiz *et al.*, 2021).

Питання, як адаптується рись до ризикованої взаємодії з людьми, є досить вивченими. Європейські ландшафти щільно заселені людиною приховують у собі високі ризики для безпеки рисі, але ці хижаки добре виявляють загрози під час пересування, мінімізуючи імовірні впливи, такі як полювання або рекреація (Ruiz-Villar *et al.*, 2024). Баланс уникнення небезпек і добування ресурсів у дикій природі чи в антропогенному ландшафті рись забезпечує завдяки просторовому уникненню ризикованих локацій (Palmer *et al.*, 2022).

Ареал польської популяції рисі у наш час охоплює переважно високоліссту місцевість, але найближчим часом цей вид може заселити менш ліссту, але багатшу на кормові ресурси територію. За таких умов вид повинен сформувати нову просторову структуру, поведінкову стратегію, накопичити досвід уникнення ризикованих взаємодій із людьми і бути активним уночі (Hebblewhite & Merrill, 2008). Спостереження на Поліссі вказують, що в лісовій місцевості рись добре адаптується до таких чинників турбування як лісосічні роботи з використанням бензопил або збір грибів і ягід.

Рись здатна уникати ризиків переслідування, вона має ефективну антихижацьку поведінку (Smith *et al.*, 2019). Лісоболотний ландшафт Полісся для рисі є добре захищеним середовищем, але під час розселення цей хижак потрапляє в менш ліссту місцевість із наявністю сільськогосподарських полів і стає вразливим до переслідування. Вважають, що всі хижаки, котрі мають обмежений час хижацької поведінки через людське турбування, можуть бути більш передбачуваними, а це має потенційні наслідки у взаємодії в системі хижак-жертва (Palmer *et al.*, 2022). Рись, на відміну від вовка, менше використовує для пересування лісові дороги. Вона є хижаком, який більш передбачуваний у часі активності, але менш передбачуваний у просторовому переміщенні. Рись демонструє стабільне відновлення популяції, попри всі несприятливі обставини. Поряд із цим, спорудження огорожі на кордоні з Білоруссю може стати чинником, який обмежить зростання чисельності рисі.

Природоохоронні території Європи і України мають відносно невеликі площі дикої природи, що контрастує з ЧБЗ і до певної міри – зі сучасним ареалом рисі у Поліссі (Van Beeck Calkoen *et al.*, 2020). Найбільшою загрозою для рисі в Центральній Європі вважають смертність, спричинену людиною (Filla *et al.*, 2017). Оскільки доступність добування рисі часто сягає піку в районах, змінених людиною, цим хижакам доводиться балансувати між успішним полюванням і ризиком натрапити на людей. Рисі мінімізують цей ризик, пристосовуючи вибір середовища існування до фаз доби та пори року.

У Європі є інтенсивним фактор нелетального непокоєння, а також вплив офіційного та незаконного полювання (Musto *et al.*, 2021), що відповідає ситуації в Поліссі. Молоді особини під час розселення не є ще досвідченими хижаками та не вміють знаходити здобич у незнайомих місцях. Їм доводиться долати великі відстані та витратити багато часу на переміщення. Ця обставина підвищує загальний рівень їхньої активності й зумовлює частково денну активність. Ця закономірність вважається більш вигідною, оскільки молодші особини можуть таким чином мінімізувати взаємодію з територіальними особинами, які більш активні у сутінках і вночі (Hayward, 2009). Територіальні особини витісняють молодих рисей із власних індивідуальних територій (Breitenmoser & Breitenmoser-Würsten, 2008). Розміри індивідуальних територій рисі в Польському заповіднику значно більші від подібних територій у ЧБЗ і залежать насамперед від рясноти сарни. Як відомо, індивідуальна територія рисі за площею може бути обернено пропорційною до щільності сарни як основної здобичі.

Фрагментація ландшафту і щільність доріг суттєво впливатимуть на площу індивідуальної території рисі, хоча цей ефект може бути сезонним (Kubala *et al.*, 2024). Для регіону Полісся щільність доріг у межах ареалу рисі невисока і не має помітного впливу на рись як щодо загибелі на дорогах, так і щодо площі індивідуальних територій.

ВИСНОВКИ

В умовах війни різко зменшилися можливості польової роботи в Поліссі стосовно рисі. Поки що залишається неможливим обстеження найбільш значущої прикордонної частини ареалу через заборони і мінування.

Особливо важливого значення слід надавати налагодженню співпраці з європейськими установами та поданню необхідної моніторингової інформації по цьому виду. Найперспективніша група для проведення опитувань — мисливці, єгері та лісова охорона. Для регіону Полісся результативність проведення опитувань упродовж останніх 20 років зменшилася. Понад те, мисливці й лісівники втрачають професійні якості, менше звертають увагу на сліди, менше пересуваються пішки.

Створення уздовж українсько-білоруського кордону огорожі з колючого дроту типу «єгоза» стане фактором розділу індивідуальних територій рисі, зменшення чисельності сарни через її заплутування і загибель. Сьогодні вплив браконьєрського полювання на рись зменшився, насамперед через зменшення кількості браконьєрів. З часом щільність популяції буде залежати від впливу огорож на кордоні та чисельності сарни, яка останніми роками зростає. Перспективи подальшого зростання чисельності рисі у Поліссі лишаються реальними.

ЛІТЕРАТУРА

Вихор, Б., Дикий, І., Тимочко, С., Франчук, М., Хоєцький, П., Черепанин, Р., & Ямелинець, Т. (2022). *Методики обліку рисі, ведмедя та вовка*. WWF-Україна.

Жила, С. (2021). Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: стан популяції та питання охорони. *Theriologia Ukrainica*, 21, 91–108. <http://doi.org/10.15407/TU2108>

Загороднюк, І., & Різун, Е. (2022). Рись євразійська (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі: біогеографічний аналіз. *Theriologia Ukrainica*, 24, 104–119. <http://doi.org/10.15407/TU2410>

Andrén, H., Linnell, J. D. C., Liberg, O., Ahlqvist, P., Andersen, R., Danell, A., ... Segerström, P. (2002). Estimating total lynx *Lynx lynx* population size from censuses of family groups. *Wildlife Biology*, 8(4), 299–306. <https://doi.org/10.2981/wlb.2002.027>

Breitenmoser, U., & Breitenmoser-Würsten, C. (2008). *Der Luchs — Ein Großraubtier in der Kulturlandschaft*. Salm Verlag, Wohlen, Bern.

Cherepanyn, R. M., Вихор, Б. І., Biatov, A. P., Yamelynets, T. S., & Дикий, І. В. (2023). Population dynamics and spatial distribution of large carnivores in the Ukrainian Carpathians and Polissya. *Biosystem Diversity*, 31, 10–19. <https://doi.org/10.15421/012302>

Filla, M., Premier, J., Dalüge, N., & Dupke, C. (2017). Habitat selection by Eurasian lynx (*Lynx lynx*) is primarily driven by avoidance of human activity during day and prey availability during night. *Ecology and Evolution*, 7(5), 6367–638. <https://doi.org/10.1002/ece3.3204>

Gashchak, S., Barnett, C. L., Beresford, N. A., Paskevych, S., & Wood, M. D. (2022). Estimating the population density of Eurasian lynx in the Ukrainian part of the Chernobyl Exclusion Zone using camera trap footage. *Theriologia Ukrainica*, 23, 47–65. <http://doi.org/10.15407/TU2307>

Hayward, M. W., & Slotow, R. (2009). Temporal partitioning of activity in large African carnivores: Tests of multiple hypotheses. *South African Journal of Wildlife Research*, 39, 109–125.

Hebblewhite, M., & Merrill, E. (2008). Modelling wildlife-human relationships for social species with mixed-effects resource selection models: mixed-effect resource selection models. *Journal of Applied Ecology*, 45(3), 834–844. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2664.2008.01466.x>

Heurich, M., Hilger, A., Küchenhoff, H., Andrén, H., Bufka, L., Krofel, M., Mattisson, J., Odden, J., Persson, J., Rauset, G. R., Schmidt, K., & Linnell, J. D. C. (2014). Activity patterns of Eurasian lynx are modulated by light regime and individual traits over a wide latitudinal range. *PLOS ONE*, 9(12), e114143. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114143>

Jedrzejewska, B., & Jedrzejewski, W. (2001). *Ekologia zwierząt drapieżnych Puszczy Białowieskiej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kubala, J., Signer, J., Find'o, S., Duľa, M., Krojerová Prokešová, J., Myslajek, R. W., Nowak, S., Bučko, J., Skuban, M., Kutal, M., Bojda, M., Labuda, J., Figura, M., Barančeková, M., Homolka, M., Koubek, P., Slamka, M., Tám, B., Belák, M., Ifko, T., Machinik, B., Klinga, P., Sedliak, M., Kropil, R., & Smolko, P. (2024). Factors shaping home ranges of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Western Carpathians. *Scientific Reports*, 14, 21600. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-71800-w>

Kuijper, D. P. J., Sahlén, E., Elmhagen, B., Chamaillé Jammes, S., Sand, H., Lone, K., & Crowsigt, J. P. G. M. (2016). Paws without claws? Ecological effects of large carnivores in anthropogenic landscapes. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 283(1841), 20161625. <https://doi.org/10.1098/rspb.2016.1625>

Liberg, O., Chapron, G., Wabakken, P., Pedersen, H. C., Hobbs, N. T., & Sand, H. (2012). Shoot, shovel and shut up: Cryptic poaching slows restoration of a large carnivore in Europe. *Proceedings of the Royal Society B*, 279(1730), 910–915. <https://doi.org/10.1098/rspb.2011.1275>

Musto, C., Cerri, J., Galaverni, M., Caniglia, R., Fabbri, E., Apollonio, M., Mucci, N., Bonilauri, P., Maioli, G., Fontana, M. C., Gelmini, L., Prosperi, A., Rossi, A., Garbarino, C., Fiorentini, L., Ciuti, F., Berzi, D., Merioldi, G., & Delogu, M. (2021). Men and wolves: Anthropogenic causes are an important driver of wolf mortality in human-dominated landscapes in Italy. *Global Ecology and Conservation*, 32, e01892. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2021.e01892>

Okarma, H., Sniezko, S., & Smietana, W. (2007). Home ranges of Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in the Polish Carpathian Mountains. *Wildlife Biology*, 13(4), 481–487. [https://doi.org/10.2981/0909-6396\(2007\)13\[481:HROELL\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.2981/0909-6396(2007)13[481:HROELL]2.0.CO;2)

Ordiz, A., Aronsson, M., Persson, J., Støen, O.-G., Swenson, J. E., & Kindberg, J. (2021). Effects of human disturbance on terrestrial apex predators. *Diversity*, 13(2), 68. <https://doi.org/10.3390/d13020068>

Palmer, M. S., Gaynor, K. M., Becker, J. A., Abraham, J. O., Mumma, M. A., & Pringle, R. M. (2022). Dynamic landscapes of fear: understanding spatiotemporal risk. *Trends in Ecology & Evolution*, 37(10), 911–925. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2022.06.007>

Palmero, S., Belotti, E., Bufka, L., Gahbauer, M., Heibl, C., Premier, J., Weingarth Dachs, K., & Heurich, M. (2021). Demography of a Eurasian lynx (*Lynx lynx*) population within a strictly protected area in Central Europe. *Scientific Reports*, 11, 19868. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-99337-2>

Ripari, L., Premier, J., Belotti, E., Bluhm, H., Breitenmoser Würsten, C., Bufka, L., Červený, J., Drouet Hoguet, N., Fuxjäger, C., Jedrzejewski, W., Kont, R., Koubek, P., Kowalczyk, R., Krofel, M., Krojerová Prokešová, J., Molinari Jobin, A., Okarma, H., Oliveira, T., Remm, J., Schmidt, K., Zimmermann, F., Kramer Schadt, S., & Heurich, M. (2022). Human disturbance is the most limiting factor driving habitat selection of a large carnivore throughout Continental Europe. *Biological Conservation*, 266, 109446. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109446>

Ruiz-Villar, H., Morales-González, A., López-Bao, J. V., & Palomares, F. (2024). Humans and traffic influence European wildcat behaviour in pastoral landscapes. *Animal Behaviour*, 207, 131–146. <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2023.11.004>

Schmidt, K., & Borowik, T. (2016). Proponowana metodyka monitoringu rysia eurazjatyckiego (*Lynx lynx*) w Polsce. Załącznik nr 1 do Opis Przedmiotu Zamówienia, SIWZ, 84–95.

Schmidt, K., Jędrzejewski, W., & Okarma, H. (1997). Spatial organization and social relations in the Eurasian lynx population in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Acta Theriologica*, 42, 289–312.

Smith, A. F., Kasper, K., Lazzeri, L., Schulte, M., Kudrenko, S., Say Sallaz, E., Churski, M., Shamovich, D., Obrizan, S., Domashevsky, S., Korepanova, K., Bashta, A.-T., Zhuravchak, R., Gahbauer, M., Pirga, B., Fenchuk, V., Kusak, J., Ferretti, F., Kuijper, D. P. J., & Heurich, M. (2024). Reduced human disturbance increases diurnal activity in wolves, but not Eurasian lynx. *Global Ecology and Conservation*, 56, e02985. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2024.e02985>

Smith, J. A., Donadio, E., Pauli, J. N., Sheriff, M. J., & Middleton, A. D. (2019). Integrating temporal refugia into landscapes of fear: prey exploit predator downtimes to forage in risky places. *Oecologia*, 189(4), 883–890. <https://doi.org/10.1007/s00442-019-04381-5>

van Beeck Calkoen, S. T. S., Mühlbauer, L., Andrén, H., Apollonio, M., Balčiauskas, L., Belotti, E., Carranza, J., Cottam, J., Filli, F., Gatiso, T. T., Hetherington, D., Karamanlidis, A. A., Krofel, M., Kuehl, H. S., Linnell, J. D. C., Müller, J., Ozolins, J., Premier, J., Ranc, N., ... Heurich, M. (2020). Ungulate management in European national parks: Why a more integrated European policy is needed. *Journal of Environmental Management*, 260, 110068. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110068>

РЕЗЮМЕ

Жила С. Рись (*Lynx lynx*) у Поліссі: екологія, моніторинг і перспективи розширення ареалу. З урахуванням польського, латвійського, скандинавського досвіду автор пропонує методику обліку родинних груп і особин, що розселяються. Сучасна чисельність рисі в Українському Поліссі невідома, але загалом спостерігають її зростання. Польська популяція рисі відділена від решти балтійської популяції малолісистою територією в Центральній Білорусі. Спеціального полювання на рись у наш час в Поліссі не проводять. Відсутність заболоченості й захащеності не дає рисі змоги безпечно уникати переслідування мисливцями та псами. Серед мисливців нині немає категорії професійних мисливців, і рись добувають, як правило, випадково під час загінного полювання чи полювання зі собаками. Через знелюднення Полісся великі території виявляються сприятливими для рисі завдяки незначному антропогенному впливу. Збільшення чисельності випадків незаконного добування рисі, ймовірно, свідчить не про посилення браконьєрства, а про зростання кількості особин виду. Незважаючи на наявність на українсько-білоруському кордоні загрозливої для копитних огорожі з колючого дроту типу «гезоза», перспективи збереження життєздатної популяції рисі в Українському Поліссі є високими.